

Бошко Ј. Сувајдић*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 15. 09. 2019.
Прихваћен: 11. 10. 2019.

ЈОШ ЈЕДНОМ О СВЕТОРОДНОЈ ДИНАСТИЈИ (Епске песме о Немањићима)

Епске песме и народна предања о Немањићима показују лепоту и снагу, достојанственост и величину, али и трагичност и слабост српских средњовековних владара и јунака, онако како су остали упамћени у епској народној поезији. Посебно је занимљиво дуговеко усмено памћење светородне династије Немањића, које акценат ставља на велелепне задужбине и друга богоугодна дела. Породица Мрњавчевића, у историји и традицији, као бршљан се привила уз Немањиће означавајући епоху распада Царства и пропасти средњовековне државе, време сукоба и отимања великаша око власти. Карактеризација јунака у складу је са дубљом историјском истином, какву негују и културно-историјска предања: од идеалног владара, оснивача династије, Стефана Немање и његовог сина, једног од највећих просветитеља и светионика у српској историји, Светога Саве, до трагичне фигуре цара Стјепана и нејаког Уроша, недораслог владарском позиву.

Кључне речи: Немањићи, Мрњавчевићи, епске песме, историјска предања, мит.

Време владавине династије Немањића карактерише рађање и успон српске средњовековне државе. Овај успон су достојно забележиле и народна епска песма и усмено предање. Једна од најважнијих тема наше народне књижевности јесте подизање средњовековних цркава и манастира.

* bosko.suvajdzic@mts.rs

Народна песма памти оснивача династије, великог жупана Стефана Немању и његовог сина, утемељитеља самосталне српске архиепископије и великог просветитеља – Светог Саву. Најчешће их опева заједно, упућујући им захвалност и благослов.

У историји је забележено да велики жупан Стефан Немања ступа на престо око 1170. године. Остао је упамћен по мудрој владавини у не-сигурним временима ратова и многих искушења за српски народ. Поред друштвеног и економског развоја српске државе, посебне напоре усмерио је на повезивање државне управе и цркве, те на неговање и развијање културне и духовне сфере живота српског народа. Повукао се 1196. године, препустивши власт средњем сину – Стефану Првовенчаном, који је тако назван јер је 1217. постао први српски владар овенчан краљевском круном. Најмлађи Немањин син, Растко, одабрао је монашки живот на Светој Гори. Пре осам векова, Свети Сава је пресудно допринео самосталности (аутокефалности) српске цркве, на чијем је челу био од 1219. године као први српски архиепископ.

Сави се на Светој Гори убрзо придружио и отац, као монах Симеон. Стефан Немања је умро 13. фебруара 1199. године. Међутим, и после смрти Немања у свести народа и цркве остаје заштитник државе и лозе Немањића, будући да је проглашен за светитеља.

Тешко је одговорити на питање да ли су о оснивачима српске средњо-вековне државе и самосталне цркве већ у њихово доба постојале народне песме и приче. Сачувани записи не постоје. Ипак, посредна сведочанства о везама писане књижевности и усмене уметности речи откривамо у делима многих средњовековних писаца. У народним умотворинама, које су знатно касније забележене, провејавају бледи историјски трагови и сећања, попут оног о боју на Велбужду 1330. године између Срба и Бугара, у песми *Бан Милутин и Дука Херцеговац*, када је на историјску сцену на велика врата ступио син краља Стефана Дечанског, млади краљ Стефан Душан Немањић (в. Маретић 1966: 217–219). Несумњиво је да су Стефан Немања и Свети Сава немерљивим доприносом државном и културном уздицању народа веома брзо стекли широку популарност у народу. Поред њих, венац усмених речи плете се и око других припадника династичке лозе Немањића: око краља Милутина и његове задужбине Грачанице; око трагичне фигуре Стефана Дечанског, која је уткана у предања и песме о подизању Високих Дечана; најизразитије око „силног” цара Стефана Душана и његовог сина, „нејаког” Уроша, са којим се двестогодишња владавина Немањића и угасила.

Мотив *чуда* је важан заједнички именитељ народних предања и средњовековних житија, али и епских песама о Немањићима. У житијима

чудо указује на духовну снагу врлине и вере. Тако се у *Житију Светог Симеона Стефана Првовенчаног* појављује сцена у којој Стефан Немања, усрдном молитвом своје свецу заштитнику, Светом Ђорђу, успева да се ослободи из камене пећине у коју су га бацила завидљива браћа. У славу свог спаситеља, Немања је, одмах по изласку из тамнице, сазидао Ђурђево Ступове. Са овим се може упоредити идентична улога Светог Ђорђа у народној песми *Ко крсно име слави, оном и помаже* (Вук, СНП II, бр. 21). У овом случају, избављени јунак из тамнице није српски жупан Стефан Немања, већ војвода Тодор (којем је Ђурђевдан крсна слава), али је заједничко језгро писане и усмене уметности речи изникло из веровања у *чудо*, које долази као награда за богоугодни живот, врлину и истинску хришћанску веру националних јунака.

Други заједнички мотив који је карактеристичан и за писану књижевност и за усмену уметност речи у вези са владарском породицом Немањића јесте мотив Хиландара. Од оснивања до данас, кроз осам векова бурне историје, манастир Хиландар на Светој Гори је, као важно духовно средиште, достојно заступљен и у епским народним песмама и предањима. За Хиландар („Вилиндар”) је посебно везан Свети Сава, „најнационалнији наш светац” (Чајкановић 1973: 309), најмлађи син великог жупана Стефана Немање, оснивач и организатор самосталне Српске православне цркве.

Ниједна историјска личност није до те мере заступљена у народном памћењу, легендама и предању као Свети Сава. Нигде се тако снажно не преплићу легенда и мит, народно предање и средњовековно житије као око имена Светог Саве, симбола нашег националног бића и историје.

О Светом Сави сачувана су два житија, високо вреднована биографска жанра српске средњовековне књижевности, два учена монаха из Хиландара – Доментијана и Теодосија. Сâм Свети Сава је, поред старијег брата Стефана Првовенчаног, написао биографију свога оца Стефана Немање. У Доментијановом *Житију Св. Саве* половином XIII века каже се да су неки људи, „светим духом научени”, певали песме о Растковом одласку у манастир. О постојању народне песме која би опевала овај догађај вођена је у науци дуга расправа (в. Новаковић 1880; Томић 1910). Варијанте које су забележене представљају позни одблесак ове традиције; углавном су ненародног порекла и мале уметничке вредности (в. *Како се Св. Сава закалуђерио*, Петрановић II, бр. 10; *Златна свирала*, Пјеванија бр. 77).

Као што је за живота напоре управио ка изградњи српске државе и цркве и духовном уздицању српског народа, тако су и мошти Светог Саве

спаљене у циљу спречавања обнове српске државности.¹ О култу Светог Саве око манастира Милешева, где су до 1594. почивале светитељеве мошти, уверљиво сведоче француски путописци Жан Шено и Жак Гасо у XVI веку. У белешкама о путовању француског амбасадора Д' Арамона кроз Херцеговину и Србију 1547. године Жан Шено оставља драгоцену сведочанство о култу Светог Саве међу хришћанским и муслиманским становништвом (в. Самарџић 1961: 113–114).

Веселин Чајкановић је у расправи *О српском врховном богу* убедљиво показао како је у народној свести Свети Сава заменио старог врховног бога. Фолклорну представу о Сави као вучјем пастиру наслућујемо већ у XIII веку.²

У традицији, као и у историји, Свети Сава је пре свега означен као просветитељ. У легендарним приповеткама и предањима та се просветитељска улога схвата пре свега у складу са митским ликом путника и учитеља који уноси хармонију у свет, а људе учи како им ваља богоугодно живети. Тако се за Саву везују приче да је учио народ да ткају, да шију, да ору, да праве сир и кисело млеко, да пробијају прозоре на кућама и сл.

Свети Сава је први српски књижевник. Написао је *Житије Светога Симеона (Немање)*, као прву главу *Студеничког типика* (1208). Савино подизање манастира, отварање неке врсте школа при манастирима, архиепископски рад, књижевна делатност, преводи богослужбених дела, све је то оставило снажан утисак на народ. Да слављење Светог Саве као просветитеља датира још из средњег века сведочи један запис краља Милутина из 1316. године, у коме се Свети Сава назива „учитељем отачества нашег”.³

¹ „Током банатског устанка (1594), који је предводио темишварски митрополит Теодор, долази до прве снажније испољене тежње о обнови српске државе. То је и година највеће турске одмазде, тада су похарали манастир Милешеву и спалили мошти Светог Саве” (Медаковић 2003: 60).

² „Прожимање мотива усмене и писане књижевности једна је од главних карактеристика дела о Св. Сави. Чисто фолклорна визија о Сави као вучјем пастиру појављује се у XIII в. у ’канону заједничком’ Симеону и Сави, Теодосија Хиландарца (*Србљак I*), везујући се и за хришћанску идеју о стаду” (Пешић, Милошевић Ђорђевић 1997: 224).

³ „Јако пада у очи велики број прича које говоре о просветитељској улози Савиној. За њега се приповеда (наравно без историјског основа) да је своје сународнике научио да праве сир и кисело млеко, да ткају, да шију, ору, пробијају прозоре на кућама и тако даље. У свему томе историјско је само то да је, као црквени поглавар, заиста преузео био на себе бригу око народног просвећивања, нарочито око културног уздизања калуђера, отварајући неку врсту школа при манастирима. Слављење Саве као просветитеља датира из XIII века. – Један запис краља Милутина из 1316. назива Саву ’учитељем отачества нашег’. Али у свему овоме битно је да га је народ схватио као просветитеља и то као једног од првих. А наш случај да један

Многобројна места и географски појмови у Србији добили су име по Светом Сави. На пример: Савинац, Савина вода, Савин лаз, Савина трпеза, Савина глава, Савино камење, Савина стена, Савино поље и др.

У епским народним песмама, за Немањино и Савино име везује се познати мотив о подизању средњовековних задужбина. Ни то није случајно. Реч „задужбина” долази од именице „душа”. Подићи задужбину значи „учинити нешто за душу”. У *Српском рјечнику* Вука Стефановића Караџића из 1852. године уз одредницу „задужбина” долази следеће објашњење:

Највећа је задужбина начинити манастир или цркву, као што су српски цареви и краљеви градили; потом је задужбина начинити ћуприју на какој води или преко баре, калдрму по рђаву путу, воду довести и начинити близу пута (и то се каже градити и начинити – себи задужбину), усадити или накалемити воћку близу пута, гладног нахранити, жедног напојити, голог одјести (и ово се каже чинити и учинити задужбину) итд. Турци и данашњи дан граде и чине све такве задужбине. Док су Турци у Србији владали, многи су бегови босански по њој надгледали и оправљали чесме и ћуприје које су њихови стари прије стотине година градили, као нпр. Рустамбеговић из Зворника Дугу чесму у Тршићком пољу, и други некакав (босански бег) јадранску ћуприју између Љешнице и Липнице. Такве задужбине други не смије ни по што оправљати, него онај чије су од старине [...]⁴

Када је реч о задужбинама, епска песма почива на историјској основи. Стефан Немања је велику пажњу посвећивао ктиторској делатности. Поред манастира и цркава које је подигао (Ђурђеви Ступови у Расу, Богородичина црква у Студеници, Хиландар са сином Савом, Манастир Св. Николе на Ибру, Црква Свете Богородице на реци Бистрици, женски манастир посвећен Богородици у Расу и др.) и обновио (Манастир Светих Арханђела у Скопљу и Светог Пантелејмона у Нишу), даривао је и светиње у Јерусалиму, Солуну и Риму, што је свакако имало и одређени дипломатски и политички значај (в. КРС 1996: 127).

Највећи градитељ међу Немањићима свакако је био краљ Милутин. Из његове богате ктиторске делатности издвајају се Богородица Љевишка у Призрену, Грачаница, манастир посвећен Светом Стефану у Бањској и др.

У речнику термина усмене књижевности, под подизањем задужбина мисли се, пре свега, на зидање средњовековних српских манастира. За илустрацију „епског каталога” (списка) Немањиних задужбина у усменој

просветитељ постане средишња личност легендарних прича није усамљен, исту појаву срећемо и код других народа” (Латковић 1991: 109).

⁴ *Српски рјечник истумачен немачкијем и латинскијем ријечима*, скупио га и на свијет издао Вук Стефановић Караџић, Београд 1972, 173.

традицији карактеристичне су две варијанте песме *Свети Саво* из Вукове збирке (Вук СНП II, бр. 23, 24).

У епским песмама однос оца и сина представљен је са изразитом топлином. Он подсећа на однос између Стефана Немање и његових синова на страницама средњовековних житија, у којима је отац следио синовљев пример, па и сам Немања Саву „*сматраше за блажена [...] сина и учитеља*“. Отуда Сави и у народној поезији право да говори о очевим делима и да их тумачи” (Милошевић Ђорђевић 2011: 23).

Немањиће задужбине набрајају се и у новелистичкој песми *Милош Војинић и бан од Котора* (Оклад, Пјеванија, бр. 123). Забележено је и неколико варијаната о подизању велелепног храма Високи Дечани, као и особена „похвала занату” (Симовић 1988: 113) у песми *Зидање Манасије*. Неимар који се „понео занатом” кажњен је лишавањем могућности да икада више очима процењује и самерава лепоту.

Филип Вишњић пева о Св. Сави и у песми *Св. Саво и Хасан-паша* (Вук, СНП III, бр. 14). Вук је варијанте ове песме сврстао међу песме „средњих времена” (Вук, СНП III, бр. 11–13), што је својеврсно мешање временских перспектива, догађаја и опеваних јунака („анахронизам”). У њима се Свети Сава појављује као бранилац српске државе или светогорских манастира пред најездом Турака који су већ овладали српским земљама. Несумњиво је на избор теме и јунака ове песме утицао култ Св. Саве који је био распрострањен нарочито у крајевима око манастира Милешева. Управо је име Светог Саве златоткана нит која повезује сва епска времена у Вишњићевом опусу и исказује певачев државотворни став (Самарџија 2002: 20).

Стефан Немања је у епској усменој поезији представљен као идеални владар. С друге стране, Стефан Душан, који се крунисао за цара, а српску цркву уздигао у ранг патријаршије, у усменој традицији није представљен ни као велики војсковођа нити као идеалан владар. Сматра се да је то последица анатеме (проклетства) коју је грчки патријарх бацио на цара Душана након одвајања српске цркве од грчке.

Немањићи су носили наследно владарско име Стефан. Када је реч о епској биографији цара Душана, народни певачи његово име у песмама наводе у различитим облицима – Стефан, Стјепан, Стипан, Шћепан, али не и Душан. То име цару у насловима песама дају записивачи и сакупљачи. У збирци *Српске народне пјесме* Вука Стефановића Караџића о цару Стјепану испевано је осам песама. Најпознатија је песма познатог Вуковог епског певача/казивача Тешана Подруговића о женидби цара Душана. *Женидба Душанова* обликована је по моделу *јуначке женидбе са препрекама*.

Цар Стјепан (Душан) испросио је девојку Роксанду од латинског краља Михаила. На захтев свог будућег таста, цар Стјепан није повео ниједног свог сестрића. Најмлађи царев сестрић, Милош Војиновић, прерушен у „млађано Бугарче”, непозван одлази у сватове, како би се ујаку нашао у невољи. Тазбина поставља препреке које сестрић успешно отклања. После победе над војводом Балачком сватови се срећно враћају у Призрен.

Песма *Женидба Душанова* представља једну од најскладнијих песама наше народне књижевности. Од почетка је испевана у високом тону, са зналачким и прегледним развојем епске радње, уз луцидно сагледавање односа између цара и његовог заборављеног/прерушеног сестрића, Милоша Војиновића. Певач прати основне линије остваривања феудално-витешке свадбе уз савладавање неизвршених препрека, али и развој породичних односа између цара Стјепана и Милоша Војиновића.

Занимљиво је да су одблесци традиције о Душановој женидби сачувани и у лирској народној поезији. Песма „Расла јабука сред Цариграда” (ЕР, бр. 10), са типичним лирским уводом о дрвету које својом крошњом наткриљује свет, крије тамна историјска сећања. У именима локалитета (Цариград, царски град) и јунака (цар, царевић Урош, царица Јела), у њиховој карактеризацији (најмлађи јунак) и сл. Лирска грађа, заступљена у раскошним описима, нежним нијансама, рафинираним тоновима, љупкој игри са три голуба, међу којима се, као у античким митовима, скрива и Небески просац, епизује се у правцу развијања песме о женидби са препрекама. И поред тога што се не може сврстати у круг епског певања о Немањићима, показује да је традиција певања песама о женидби цара Душана, о рађању цара Уроша и о судбини ових историјских личности, живља и разноврснија што песме сежу даље у прошлост. Тако се у једној лирској песми из *Ерлангенског рукописа* (бр. 53) помиње и име краља Милутина:

Она показује да су почетком XVIII века певане песме и о ранијим Немањићима, а не само о Душану и Урошу. Има и једна песма, опет лирска, у симетричном десетерцу, о Душановој женидби (бр. 10). У њој је више историјских чињеница него у познатој епској песми из Вукове збирке. Душан се не спомиње по имену, већ само као цар, али будућа царица зове се Јела (Јелена), не Роксанда, говори се да ће родити сина Уроша, а у Цариграду, у којем се збива та лирска прича, препознајемо славни град из времена пре него што је постао омрзнута Стамбол, престоница турског цара (Деретић 2000: 179).

Песма о женидби војводе Војина Душановом сестром у Призрену (ЕР, бр. 92) чува жива сећања на оданог царског зета војводу Војина и историјске Војиновиће, Душанове сестриће, смештајући их, као и *Женидба Душанова*, у Вучитрн на Косову и Метохији.

Сачуване народне епске песме о цару Стефану Душану превасходно су мотивске. Мотиви ових песама су интернационални: мотиви инцеста (*Душан хоће сестру да узме*, Вук, СНП II, бр. 27; *Удаја сестре Душанове*, Вук, СНП II, бр. 28), оклеветаног јунака (*Наход Момир*, Вук, СНП II, бр. 30), женидбе са препрекама (*Женидба Душанова*, Вук, СНП II, бр. 29), кршења обичајних норми о крсном имену (*Како се крсно име служи*, Вук, СНП II, бр. 20) и смрти у постељи (*Смрт Душанова*, Вук, СНП II, бр. 33).

Ове песме о родоскврнућу, поред цара Душана, чија намера се оправдава владарским/божанским разлозима, а у једној верзији, и царевим пијанством, стављају на пробу све најважније стубове средњовековног српског друштва и државе, високе достојанственике царства, саветнике, свештенике, сроднике (З. Карановић). Сви ови стубови друштва, и везири, и владике, и патријарси, и калуђери, пред голом царском силом одобравају оно што су дужни да спрече. Најнижи на друштвеној лествици, ђакон Јован и „триста ђеце луде”, показују да су најдостојнији: једино они бране људски, друштвени и божански поредак. Сукоб ће се, као и у песми *Наход Момир*, разрешити у сфери фантастике и чуда, контрастом у коме ће праведници бити награђени светитељским ореолом, а грешници страшно кажњени, осуђени на вечити мрак доњег света.

Песма о доличном прослављању крсног имена (Вук, СНП II, бр. 19), везана за име цара Стефана Душана, почива на веома старом веровању у претке-заштитнике, којима су славске свечаности и посвећене и који бдију над благостањем породице и њених чланова. „Светац на десном рамену” у митском тумачењу представљао би одблесак овог веровања.

У епској поезији, цар Стефан Душан умире у постељи. Не на ратном походу, нити у династичким трзавицама. Његова „неепска” смрт као да означава и однос колектива према његовој владавини. Истовремено, у опису цареве смрти крије се заматак будуће драме његовог наследника, недораслог цара Уроша, и први обриси недоличног понашања неверног кума, краља Вукашина Мрњавчевића. Краља Вукашина традиција везује кумовским везама за цара Душана. Зато његово узурпирање круне и злочин убиства цара, који му се у народном предању приписују, представљају кршење не само феудално-витешких норми и вазалних обавеза, него и божанских духовних спона које институција кумства у веровањима српског народа оличава.

Урош у епици остаје сироче, будући да цар Стјепан умире док му је син „у кол’јевци од четрест дана” (Вук, СНП II, бр. 34).

Цар Стјепан (Душан) тако у усменој епској поезији превасходно остаје као трагична фигура. Уместо природног односа, он гаји грешну

страст према сестри. Уместо државничке мудрости испољава лаковерност у односу према лукавим Латинима или непоштеним и завидљивим саветницима. Уместо прихватања поданика као себи равних, упућује на њих поглед са висине, посебно у опхођењу према Милошу Војиновићу. Уместо неприкосновеног владарског ауторитета, доживеће кршење предсмртних завета од стране вероломног кума Вукашина, чак и покушај осиионих Југовића „да погубе цара у столици” (Самарџија 2008: 211).

Стефан Душан је позитивно представљен пре свега онда када посредује у увођењу „слуге” Лазара у светородну династију Немањића, преко његове женидбе кнегињом Милицом; или као име идеалног владара у контрасту са грабежљивим великашима који се „отимљу” о царство након његове смрти у песмама Старца Рашка *Женидба кнеза Лазара* (Вук, СНП II, бр. 32) и *Урош и Мрњавчевићи* (Вук, СНП II, бр. 34).

Цар Стефан Душан умире 20. децембра 1355. године. Од 1345. Урош се појављује као „млади краљ” (Михаљчић 1989: 15). Када је ступио на престо, није могао имати више од деветнаест година (в. Јиречек–Радонић 1988/1: 243). И српски летописи сведоче о његовој младости и неискуству: „Урош, заиста красан и наочит, али млад смислом, превише милостив и кротак показа се; савете старијих одбијао је, а савете млађих прихватао је и волео” (Стојановић: 82–83). Исту оцену у XVII веку понавља Урошев биограф, патријарх Пајсије: „Био је толики разумом да су му се сви дивили, успевао је из дана у дан у доброту и разуму, не примајући савете старих, а држећи савете младих.”

Песма *Урош и Мрњавчевићи* враћа нас у времена распада српске средњовековне државе. Међу себичним, грамзивим и оholим великашима који се на Косову отимају око права на наслеђивање царства Немањића налазе се и племенити јунаци који имају части и храбрости да се супротставе моћницима. У песми се указује на неслогу великаша као разлог за пропадање средњовековне државе. Песму *Урош и Мрњавчевићи* Вук Стефановић Караџић записао је од Старца Рашка, једног од својих најбољих епских певача.

Ако упоредимо почетак песме *Урош и Мрњавчевићи*, о састанку четири табора „На убаву на пољу Косову / код бијеле Самодрже цркве” са почетком песме „Свети Саво” – „Збор зборила господа ’ришћанска / Код бијеле цркве Грачанице”, приметићемо да је окупљање хришћанске госпode на Косову увек везано за пресудне, судбоносне догађаје. Кад је реч о Немањи и Урошу, на овај начин се успоставља и паралела између почетка и краја династије, између првог и последњег владара у њој (Самарџија 2008: 208).

Епске песме и народна предања о Немањићима показују лепоту и снагу, достојанственост и величину, али и трагичност и слабост српских средњовековних владара и јунака, онако како су остали упамћени у епској народној поезији. Посебно је занимљиво дуговеко усмено памћење светородне династије Немањића, које акценат ставља на велелепне задужбине и друга богоугодна дела. Породица Мрњавчевића, у историји и традицији, као бршљан се привила уз Немањиће означавајући епоху распада Царства и пропасти средњовековне државе, време сукоба и отимања великаша око власти. Карактеризација јунака у складу је са дубљом историјском истином, какву негују и културно-историјска предања: од идеалног владара, оснивача династије, Стефана Немање и његовог сина, једног од највећих просветитеља и светионика у српској историји, Светога Саве, до трагичне фигуре цара Стјепана и нејаког Уроша, недораслог владарском позиву.

ИЗВОРИ

Вук, СНП II: *Српске народне пјесме*, скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић, књ. II, у којој су пјесме јуначке најстарије, Беч, 1845. *Сабрана дела Вука Караџића*, књ. V, прир. Р. Пешић, Издање о стогодишњици смрти Вука Стефановића Караџића 1864–1964, Београд: Просвета, 1988.

Вук, СНП III: *Српске народне пјесме*, скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић, књ. III, у којој су пјесме јуначке средњијех времена, Беч, 1846. *Сабрана дела Вука Караџића*, књ. VI, прир. Р. Самарџић, Издање о стогодишњици смрти Вука Стефановића Караџића 1864–1964, Београд: Просвета, 1988.

Доментијан, *Житије Светог Саве*, предговор, превод дела и коментари Љ. Лухас Георгиевска; издање на српскословенском Т. Јовановић, Београд: СКЗ, 2001, превод: 3–433. (непарне)

ЕР: Г. Геземан (прир), *Ерлангенски рукопис старих српскохрватских народних песама*, Српска краљевска академија, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Прво одељење: Споменици на српском језику, књ. XII, Сремски Карловци: Српска краљевска академија, 1925. Вид. *Песме Ерлангенског рукописа*, прир. М. Детелић, С. Самарџија и Ј. Делић, Патријарх Пајсије, *Житије цара Уроша*, у: Патријарх Пајсије, *Сабрани списи*, прир. Т. Јовановић, Београд: Просвета: СКЗ, 1993, 85–103.

Пјеванија: С. Милутиновић (1990²). Пјеванија црногорска и херцеговачка. Лајпциг 1837, (Д. Аранитовић). Никшић: Универзитетска рижеч.

Петрановић II: *Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине. Епске пјесме старијег времена*. Сакупио Б. Петрановић. Књига друга (1867). Приредио Н. Килибарда. Сарајево: Свјетлост, 1989.

Сава Немањић: *Житије Светога Симеона Немање*, у: Свети Сава, *Сабрана дела*, приредила и предговор написала Љ. Јухас Георгиевска, Београд: Политика – Народна књига, 2005, 165–187.

ССК III: *Живот цара Уроша од патријарха Пајсија* (превео Л. Мирковић), *Стара српска књижевност III*, Српска књижевност у 100 књига, Нови Сад 1970, 381–409.

Стефан Првовенчани, *Житије Светога Симеона*, у: Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, прир. Љ. Јухас Георгиевска, данашња језичка верзија Љ. Јухас Георгиевска, Л. Мирковић, М. Башић, Београд: Просвета–СКЗ, 1988, 63–101.

Теодосије, *Житије Светог Саве*, у: Теодосије, *Житија*, прир. Д. Богдановић, превод Л. Мирковића у редакцији Д. Богдановића, Београд: Просвета–СКЗ, Београд, 1988, 101–261.

ЛИТЕРАТУРА

Благојевић 1989: М. Благојевић, *Србија у доба Немањића. Од кнежевине до царства 1168–1371*, Београд.

Делић Л. 2006: Л. Делић, *Живот епске песме. Женидба краља Вукашина у кругу варијаната*, Београд: Завод за уџбенике.

Деретић 2000: Ј. Деретић, *Српска народна епика*, Београд: Филип Вишњић.

Детелић 1992: М. Детелић, *Митски простор и епика*, Посебна издања, књ. DСХVI, Одељење језика и књижевности, књ. 46, Београд: САНУ.

Динић 1978: М. Динић, *Српске земље у средњем веку*, Београд: СКЗ.

Ђерић 1997: Г. Ђерић, *Смисао жртве у традиционалној култури Срба*, Нови Сад.

Ђорђевић 1939: Т. Р. Ђорђевић, *Белешке о нашој народној поезији*, Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије.

Ђорђевић 1/1984: Т. Р. Ђорђевић, „Узимање у роду”, у: *Наш народни живот*, књ. 1, прир. Н. Љубинковић, 1984.

ИСН 1981: *Историја српског народа I*, Београд: СКЗ.

Јиречек, Радонић 1988/I–II: Константин Јиречек, *Историја Срба I–II*, превео и допунио Јован Радонић, Београд.

Јухас Георгиевска 2012: Љ. Јухас Георгиевска, Српска житијна књижевност, у: *Предавања I*, Семинар српског језика, књижевности и културе, Београд: Међународни славистички центар, 2012, 43–59.

Карановић 1985: З. Карановић, Свети Сава у народном предању. *Зборник радова XXXII конгреса Савеза фолклориста Југославије*, Сомбор.

Карановић 2010: З. Карановић, *Небеска невеста*, Библиотека „Књижевност и језик”, књ. 35, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Костић 1937: Драгутин Костић, *Тумачења друге књиге Српских народних пјесама Вука Ст. Караџића*, Београд: Издање и штампа Државне штампарије.

КРС 1996: Р. Станић, „Српска уметност од X до XVII века”, у: *Културна ризница Србије*, саставио и уредио Ј. Јанићијевић, Београд.

Крстић 1984: В. Krstić, *Indeks motiva narodnih pesama balkanskih Slovena*. Beograd: SANU.

Латковић 1972: В. Латковић, „О певачима српскохрватских народних песама до краја XVIII века”, у: *Народна књижевност*, прир. Вл. Недић, Српска књижевност у књижевној критици, 2. изд., Београд: Нолит, 310–332.

Латковић 1991: В. Латковић, *Народна књижевност I*, Београд: Научна књига – Требник.

Лома 2002: А. Лома, *Пракосово. Словенски и индоевропски корени српске епике*, Београд: Српска академија наука и уметности. Балканолошки институт. Посебна издања, књ. 78.

Љубинковић 2010: Н. Љубинковић, *Трагања и одговори*, Београд: Институт за књижевност и уметност.

Маретић 1966: Т. Maretić, *Naša narodna epika*, прир. VI. Nedić, Beograd: Nolit.

Маринковић Б. 1964: Вук Стефановић Караџић, *О српској народној поезији*, прир. Б. Маринковић, Београд: Просвета.

Маринковић, Р. 1998: Р. Маринковић, *Светородна господа српска*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Матицки 1999: М. Матицки, *Историја као предање*, Београд: Културно-просветна заједница Србије.

Матић 1972: Св. Матић, *Задужбине Немањића у епском певању*, у: *Нови огледи о нашем народном епу*, Нови Сад.

Медаковић 2003: Д. Медаковић, „Идејне припреме српског устанка”, *Даница, српски народни илустровани календар за годину 2004*, ур. М. Матицки и Н. Милошевић Ђорђевић, једанаеста година, Београд: Вукова задужбина, 59–74.

Меденица 1975: Р. Меденица, *Наша народна епика и њени творци*, Цетиње.

Мешановић 1991: С. Мешановић, Још једном о Калистовој анатеми. *Зборник радова Византолошког института*, XXIX–XXX, 221–232.

Милошевић Ђорђевић 1971: Н. Милошевић Ђорђевић, *Заједничка тематско-сижејна основа српскохрватских неисторијских епских песама и прозне традиције*, Монографије, књ. XLI. Београд: Филолошки факултет Београдског универзитета.

Милошевић Ђорђевић 1987: Н. Милошевић Ђорђевић, „Народна предања о светом Сави и српска средњовековна писана реч”, Отисак из зборника радова *Милешева у историји српског народа*, Научни скупови Српске академије наука и уметности, књ. XXXVIII, Одељење историјских наука, књ. 6. Београд: САНУ, 287–300.

Милошевић Ђорђевић 1998: Н. Милошевић Ђорђевић, „Народна предања о деспоту Стефану”, у: *Српска књижевност у доба Деспотовине*, Дани српскога духовног преображења, Деспотовац.

Милошевић Ђорђевић 2000/2: Н. Милошевић Ђорђевић, „Стефан Немања у српској народној књижевности”, у: *Стефан Немања – Свети Симеон Мироточиви: историја и предање*. Београд: САНУ, 409–421.

Милошевић Ђорђевић 2011: Н. Милошевић Ђорђевић, *Радост препознавања*, Нови Сад: Матица српска.

Михаљчић 1989: Р. Михаљчић, *Крај српског царства*, Београд: БИГЗ.

Недић 1976: Вл. Недић, *О усменом песништву*, прир. М. Пантић, Београд: Српска књижевна задруга.

Недић 1990: Вл. Недић, *Вукови певачи*, предговор и приређивање Р. Пешић, поговор Сл. Гароња, Београд: Рад.

Николић 1969: В. Николић, „Едипов, Електрин и други родоскрвни комплекси у Вуковим записима и данашњем нашем народном стваралаштву”, *Гласник Етнографског института*, XI–XV, 1962–1966, Београд.

Новаковић 1880: Ст. Новаковић, „Стара народна песма о одласку Св. Саве у калуђере”, *Отаџбина*, IV, 41–60, 220–235.

Орбин 2006²: М. Орбин, *Краљевство Словена*, Зрењанин: SEZAM-BOOK.

Пешић, Милошевић Ђорђевић 1997: Р. Пешић, Н. Милошевић Ђорђевић, *Народна књижевност*, Београд: Требник.

Ређеп 1991: Ј. Ређеп, *Гроф Ђорђе Бранковић и усмено предање*, Нови Сад.

Ређеп 1998: Ј. Ређеп, *Убиство владара*, Нови Сад: Прометеј.

Руварац 1934: И. Руварац, „Цар Немање благо. Прилог испитивању српских народних песама”, *Коло*, II, 1901, 69–74. У: *Зборник Илариона Руварца I*, прир. Н. Радојчић, Београд: СКА.

Самарџија 2002: С. Самарџија, „Свети Сава међу јунацима ’средњих времена’ Вукове збирке”, *Братство*, часопис Друштва „Свети Сава”, ур. Зл. Бојовић, књ. VI, Београд: Друштво „Свети Сава” и „Чигоја штампа”, 9–21.

Самарџија 2008: С. Самарџија, *Биографије епископских јунака*, Библиотека „Књижевност и језик”, књ. 27, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Самарџић 1961: Р. Самарџић, *Београд и Србија у списима француских савременика, XVI–XVII век*, Београд.

Симовић 1988: Љ. Симовић, „Похвала занату (Над песмом *Зидање Манасије*)”, у: *Поетика српске књижевности*, зборник радова, ур. Н. Петковић, Београд: Институт за књижевност и уметност.

Стојановић 1883: Љ. Стојановић, *Српски родослови и летописи*, Гласник СУД 53, 1883.

Сувајџић 2005: Б. Сувајџић, *Јунаци и маске. Тумачења српске усмене епике*, Библиотека „Књижевност и језик”, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Сувајџић 2010: Б. Сувајџић, *Певач и традиција*, Београд: Завод за уџбенике.

Сувајџић 2012: Б. Сувајџић, *Дновиде воде: фолклорни елементи у српској књижевности*, Нови Сад: Orpheus.

Томић 1910: Ј. Н. Томић, „О српским народним песмама о одласку св. Саве у калуђере”, *Глас СКА*, LXXXIV, 157–218.

Трифунковић 1976: Ђ. Трифунковић, *Кратак преглед југословенских књижевности средњег века*, Београд: Филолошки факултет.

Трифунковић 1990: Ђ. Трифунковић, *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*, Београд: Нолит.

Ћирковић 1968: С. Ћирковић, „Коментари”, у: М. Орбин, *Краљевство Словена*, Београд: 1968.

Ћирковић 2005: С. Ћирковић, *Срби у средњем веку*, Београд: Idea.

Ђоровић 1989: Вл. Ђоровић, *Историја српског народа*, Београд: Народна књига.

Ђоровић 1990: Вл. Ђоровић, *Свети Сава у народном предању*, Библиотека „Наслеђе”, Београд: Народно дело, Задруга православног свештенства СФРЈ.

Чајкановић 1973: В. Чајкановић, *Мит и религија у Срба*, 1973.

Чајкановић 1989: В. Чајкановић, *О српском врховном богу*, Београд: Графопласт.

Чајкановић 1994/II: В. Чајкановић, „Светац на десном рамену”, *Студије из српске религије и фолклора 1925–1942, Сабрана дела из српске*

религије и митологије, књ. II, приредио Војислав Ђурић, Београд: СКЗ, БИГЗ, Просвета, Партедон М. А. М., стр. 289–295.

Шуберт 2002: G. Schubert, „Mythos und Realität in südosteuropäischen Balladen vom Bauopfer“, у: *Zeitschrift für Balkanologie* 38 (2002), 79–90.

Boško Suvajdžić

THE HOLY AND THE SACRILEGIOUS DYNASTIES
(Epic Songs of the Nemanjićs and Mrnjavčevićs)

Summary

Epic songs and folk traditions about the Nemanjić and Mrnjavčević lines demonstrate beauty and power, dignity and grandiosity, but also the tragic hubris and weakness of Serbian mediaeval rulers and heroes, in the way they remained remembered in folk epic poetry. It is especially interesting to note the centuries-long oral memory of the holy Nemanjić dynasty, which lays emphasis on their magnificent endowments and other God-pleasing works. The Mrnjavčević family, in history and tradition, has coiled around the Nemanjićs like ivy, marking the age of the disintegration of the Empire and the fall of the mediaeval state, a time of feudal lords' conflict and grab for power. The heroes' characterisation is in accordance with the deeper historical truth, also cultivated by the cultural-historical traditions: from the ideal ruler, the founder of the dynasty, Stephen Nemanja and his son, one of the greatest enlighteners and guiding lights in Serbian history, St Sava, to the tragic figure of Tsar Stephen and weak Uroš, incompetent for the ruler's task. Young Miloš Vojinović, brave, resourceful and generous, is one of the most striking characters of these songs and of all Serbian oral epic poetry.

Keywords: the Nemanjićs, the Mrnjavčevićs, epic songs, historical traditions, myth.